

УДК 37.033.015.3

А. О. Застело

кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології
Класичний приватний університет, м. Запоріжжя

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Стаття присвячена проблемам екологізації взаємодії суб'єктів освітнього процесу — того, хто навчає, та того, хто навчається. Розглянуто авторську модель екологічно-засобового компоненту освітнього простору, надано його характеристику та визначено місце в структурі освітнього простору.

Ключові слова: освітній простір, екологізація, екологічно-засобовий компонент, освітня взаємодія.

Постановка проблеми. Проблеми та перешкоди, що виникають у зоні міжсуб'єктної освітньої взаємодії спричиняють перш за все руйнування екосистеми освітнього простору, а відтак вимагає розробки забезпечення екологічності освітньої взаємодії, як основи психологічного збереження цілісності особистості студента та викладача.

П. Кисляков, Є. Алісов та інші відзначають, що одним із найголовніших шляхів гармонізації процесу освітньої взаємодії є проектування екологічно безпечного освітнього простору з урахуванням усіх впливів на його суб'єктів. Для цього важливою є професійна підготовка суб'єктів, що навчають, з питань екологічної безпеки, оскільки вона має забезпечувати саме екологічно безпечні умови освіти через взаємодію всіх суб'єктів освітнього простору [2; 7].

Аналіз останніх наукових праць

Екологічні дослідження в межах психологічної науки досить неоднозначні та розрізнені. З одного боку, загальні природні процеси неможливо відокремити від системи життєдіяльності певної людини, з іншого боку, середовище її існування переважно визначається через специфіку природного й соціального середовища. Актуалізував проблему пошуку надсистеми оптимального співвідношення соціального та біологічного ще академік В. Вернадський, аналізуючи проблеми відповідальності людини за майбутнє людства та суспільства [3; 4].

В. Вернадський, Г. Горбань, А. Горелов, В. Логінов, А. Львовчкіна, Ю. Швалб та ін. [3–5; 8; 10] відзначають, що потреба в екологізації, перш за все, має бути акцентованою на свідомості людини. Саме остання сьогодні поставлена до центру будь-якої проблеми — від глобальних проблем людства до окремих проблем певної людини. Екологічна свідомість тут є базовою категорією, яка розкриває специфіку забезпечення існування людини у сучасному світі, а відтак, й визначальною в сучасній екологічній психології.

Головною рушійною силою сучасних глобальних проблем існування людства більшість дослідників називають егоцентризм, прагнення до задо-

волення власних потреб, придушення матеріальними інтересами духовних запитів. Відштовхуючись від цих тверджень, стає зрозумілим проблемне питання, що потребує якнайшвидшого вирішення — відновлення цілісності системи «людина — природа» через відновлення духовної цілісності самої людини. Саме цю проблему має вирішувати усвідомлена система екологізації освіти. В. Логінов [8] акцентує увагу на неусвідомленні екологічних знань у сучасному суспільстві, де екологія людини зводиться лише до фізичних характеристик людини, а соціальна екологія вирішує лише проблеми природокористування зі споживчої точки зору. До того ж закони соціальної екології або не актуалізуються, або перекирчуються — етичні закони суспільства підмінені на закони виживання та рентабельності. На думку автора, екологічна свідомість людини, готової до самоздійснення в сучасному світі може бути сформована лише за умов системного підходу щодо організації освітнього простору, причому ця система має розглядатися саме як екосоціальна.

Також варто відзначити, що формування та прояв екологічної свідомості відбувається у сфері екологічної культури за умов стійкого еколого-безпечного розвитку, що спирається на екологічне знання (формування, усвідомлення, закріплення в поведінкових сценаріях, перетворення з досвідом) та духовну культуру суб'єктів освітньої взаємодії. Наповнення цим змістом екологічної свідомості відбувається відповідно до традиційного розуміння базового методологічного принципу психології — єдність свідомості та діяльності [1].

Формування ж екологічної культури має здійснюватися через цілісний освітній процес, який завдяки своїй екологічності формує й транслює відповідні екологічні норми. В. Калінін акцентує увагу на її ефективності, вказуючи не тільки на суперечності між проблематикою, метою, методами та змістом, але й на необхідність сприяння розвитку особистості, через розвиток її якостей: ціннісних орієнтацій, духовної спроможності, критичного мислення, вміння відстоювати власну точку зору, соціальну відповідальність та активність, навичок вирішення проблем, здатності вести діалог між громадою, органами влади та керівництвом підприємств, турботливого ставлення до навколишнього середовища. Наведені якості відображають не тільки основу активної взаємодії з навколишнім середовищем особистості, але й вказують на основні фактори розвитку екологічності цієї взаємодії з усіма середовищами, у яких може існувати особистість [6].

Професійна робота з етнонаціональним та загальнолюдським досвідом, як зазначено в розробках А. Фурмана, зумовлює розвиток самосвідомості індивіда в рамках розвивальної освітньої взаємодії і має насичений екологічний компонент: спричинює добування істинності знання та активізацію внутрішніх резервів самопізнання, збагачення учнів через особисту причетність до еталонів майстерності та розвитку самоповаги, поширення доброчинності (за канонами й правилами) та позитивного самоствердження, творення кожним доквілля, соціальних відносин і самих себе за законами краси, гармонії мудрості та, відповідно, самореалізацію кращого природного й особистісного потенціалу. Виходячи з положень автора,

професійне плекання у розвивальній освітній взаємодії призводить до досягнення суб'єктами освіти компетентностей, які є одними з соціально-психологічних рівнів освіченості [9].

Варто також звернути увагу на диференціацію понять «екологічний» (російською мовою — «экологический» та «экологичный») та «екологізований». Поняття «екологізований» базується на пристосуванні умов існування та діяльності, свідомості та поведінки людини до вимог екологічної безпеки. Характеристика поняття «екологічний», по-перше, базується на формуванні заздалегідь екологічно безпечної діяльності, забезпечує оптимальне співвідношення екологічного показника з іншими протягом усього життя (рос. — «экологический»). По-друге, це діяльність з урахуванням усіх особливостей екології, екобезпеки, сприятливого середовища (рос. — «экологичный») [10].

Виклад основного матеріалу

Освітня взаємодія є складною системою взаємовідносин двох сторін (того, хто навчається, і того, хто навчає), яка наповнюється різноманітною сукупністю індивідуальної та сумісної діяльностей. Традиційно освітній простір описується як система трьох компонентів, що характеризують змістовий компонент освіти:

- психолого-педагогічного;
- навчально-предметного;
- методично-операційного.

Поданий зміст освітнього простору відображає традиційне уявлення про нього. Проте сучасний стан розвитку всіх сфер життя та діяльності людини вбачає кризові ознаки в традиційній системі освіти. Освітній простір завжди пов'язаний із взаємодією між людьми. Ця взаємодія вимагає певних взаємозумовлених дій та здійснює впливи, що керують поведінкою суб'єктів, включених в освітній процес. Будь-які впливи вбачають можливість загрози безпеці людини, незахищеності її власної життєдіяльності. Відтак, освітній простір має акумулювати лише такі впливи, які відповідають природним тенденціям суб'єктивного, гармонійного розвитку та співіснування суб'єкта у взаємозв'язку із власним внутрішнім світом, суспільством, навколишнім середовищем. Тут актуальним постає питання забезпечення екологічності освітнього простору та засобів його наповнення й забезпечення.

Аналіз процесів екологізації освітнього простору може бути здійснений у межах рівневої системи екологічно-засобового компонента. Екологічно-засобовий компонент як певна ієрархічна структура має бути наповнений скоординованими компонентами, які забезпечують характеристику кожного рівня (рис. 1).

Суб'єктивно-екологічний досвід є характеристикою узгодженості ціннісних нормативів і настанов суб'єктів освітньої взаємодії. Він є основою забезпечення особистої екологічності суб'єктів освітньої взаємодії, збереження ними особистісної ідентичності. Значну роль тут відіграє рівень обізнаності про екологію, безпеку; усвідомлення екологічної/неекологічної інформації; зазнавання й усвідомлення впливів; власного розвитку або

порушення внутрішнього балансу тощо. Суб'єктивно-екологічний досвід є певним результатом усвідомлення й опанування базових знань про екологію, безпеку. В освітньому просторі це впливи, що становлять основу уявлень суб'єкта освітньої взаємодії про себе, навколишнє середовище та взаємодію між людьми взагалі й дають змогу обирати та коригувати освітню стратегію. Пошук та отримання інформації в освітньому просторі визначають усвідомлення й трансформацію уявлень про характеристики екологічності, що регулюють та впливають на визначення як повсякденної, так і професійної діяльності суб'єкта.

<i>Екологічно-засобовий компонент</i>			
Зростання соціальності екологізованих виявів освітнього простору	Суб'єктивно-екологічний досвід	<ul style="list-style-type: none"> – узгодженість ціннісних нормативів і настанов суб'єктів освітньої взаємодії; – забезпечення особистої екологічності суб'єктів; – збереження особистісної ідентичності 	ЕКОЛОГІЧНИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР
	Особистісно-екологічна активність	<ul style="list-style-type: none"> – забезпечення екологічності особистісного простору суб'єктів освітньої взаємодії; – створення умов психологічного комфорту суб'єктів; – застосування психологічно безпечних освітніх засобів 	
	Соціально-екологічна причетність	<ul style="list-style-type: none"> – забезпечення екологічності міжсуб'єктних взаємодій; – оптимізація екологічного співвідношення усіх компонентів освітнього простору; – забезпечення екологічності освітнього результату 	
	Екологізована міжсуб'єктна взаємодія	<ul style="list-style-type: none"> – відповідність освітніх ресурсів вимогам екологічної безпеки; – забезпечення відповідальності за екологічність освітньої взаємодії; – створення безпечних умов існування освітнього простору 	

Рис. 1. Модель екологічно-засобового компонента

Особистісно-екологічна активність задається через забезпечення екологічності особистісного простору суб'єктів освітньої взаємодії. Вона спрямована на створення умов психологічного комфорту усіх суб'єктів, що задіяні в освітньому процесі, та вимагає застосування психологічно безпечних освітніх засобів. Визначальними елементами такої активності є безпечна поведінка, усвідомлення особливостей власної поведінки під час

освітньої взаємодії, укріплення паттернів екологічності поведінки. В освітньому просторі така усвідомлена поведінка визначає певний характер побудови взаємодії всіх суб'єктів, який визначається готовністю до побудови та встановлення екологічних взаємовідносин. Підтримка та сприйняття оптимального балансу життєдіяльності та діяльнісної реалізації спонукає суб'єкта підтримувати такий сприятливий стан, який в освітньому просторі можна визначити як одну з умов екологічності.

Соціально-екологічна причетність розкривається шляхом визначення рівня забезпечення екологічності міжсуб'єктних взаємодій суб'єктів освітнього простору. Вона ґрунтується на оптимізації екологічного співвідношення усіх компонентів цього простору, а також має основним своїм завданням забезпечення екологічності освітнього результату. Соціально-екологічна причетність виявляється через проектування і нормування екологічності власної діяльності та відображає нормативно-регулюючий зміст освітньої взаємодії суб'єктів. Змістове наповнення суб'єктами освіти проекту діяльності дає їм можливість усвідомити та скоригувати власну нормативну систему як на стадії проектування, так і після включення до реальної освітньої взаємодії. Між тим усвідомлення безпечності, гармонійності цих норм для всіх суб'єктів сприяє реалізації їх екологічної діяльності.

Специфіка екологізації освітнього простору відображена у традиційній структурі організації освітньої взаємодії через введення екологічно-засобового компоненту. Тобто, складовими структури визначено психолого-педагогічний, навчально-предметний, методично-операційний та екологічно-засобовий компоненти. Зміст кожної складової ми розуміємо як рівневу ієрархічну систему елементів, що розкривають сутність кожного компонента від суб'єктного рівня до соціально-психологічного, ціннісно-світоглядного.

Психолого-педагогічна складова, на нашу думку, має бути подана через таку систему елементів: когнітивна складова особистісного знання, усвідомлене розуміння практичних дій, індивідуальні норми соціально-психологічної взаємодії, система цінностей міжособистісних стосунків. Когнітивні механізми формування особистісного знання визначаються на суб'єктивному рівні. На особистісному рівні ця складова описується через практичні дії, що розуміються та усвідомлюються всіма суб'єктами освітнього процесу. На соціально-психологічному рівні — через суб'єктивне підґрунтя нормування педагогічної взаємодії. Світоглядний рівень презентується через систематичне ціннісне забезпечення міжособистісних стосунків.

Навчально-предметна складова описується таким чином: на суб'єктивному рівні — через усвідомлення (розуміння) науково-інформаційного змісту; на особистісному рівні — через діяльнісну реалізацію набутих знань; на соціально-психологічному рівні — через проектування та нормування освітньої взаємодії; на світоглядному рівні — через усвідомлення цінностей та реалізацію їх у діяльності.

Суб'єктивний рівень методично-операційного компонента представлений через інтелектуальну компетенцію, яка складається з отриманих та усвідом-

лених знань; особистісний рівень — через діяльнiсну компетенцію, що формується через послiдовне ускладнення змісту умінь; соціально-психологічний рівень — через соціально-нормотворчу компетенцію, яка регулює соціальну взаємодію; світоглядний рівень — через морально-етичну компетенцію, що є результатом морально-ціннісного забезпечення взаємодії.

Екологічно-засобову складову можна описати, спираючись на побудовану нами модель (див. рис. 1). Базовими елементами якої є: суб'єктивно-екологічний досвід, особистісно-екологічна активність, соціально-екологічна причетність, екологізована міжсуб'єктна взаємодія. На суб'єктивному рівні ця складова аналізується через накопичення та формування суб'єктивно-екологічного досвіду; на особистісному рівні через особистісно-екологічну активність; на соціально-психологічному рівні — через соціально-екологічну причетність; на світоглядному рівні — через екологізовані стосунки.

Отже, загальна структура організації освітньої взаємодії може бути подана як система, що відображає усю її специфіку (див. рис. 2). Ця структура відображає забезпечення ефективності й комфортності умови навчальної діяльності від загальних дидактичних прийомів до екологічних нормативів. Саме включення екологічно-засобового компоненту ілюструє ту безумовну необхідність сьогодення щодо екологізації освітнього простору в цілому й дистанційного навчання як перспективної форми його існування.

Рис. 2. Компонентна структура освітньої взаємодії

Реалізація екологічно-засобового компонента освітнього простору є досить складним процесом. Власний досвід як суб'єкта, що навчається, так і суб'єкта, що навчає, реалізується та вдосконалюється лише в межах такої діяльності, яка неможлива без їхньої взаємодії. Звичне протистояння між суб'єктами освітнього простору має за необхідне регулювати їх особистісну активність, спрямовуючи на засвоєння певних норм та цінностей екологічності взаємодії, що реалізуються як в освітньому просторі, так і поза ним. Помітну роль у цьому процесі відіграє саме суб'єкт, що навчає (викладач). Інформаційне наповнення взаємодії між суб'єктами визначається як освітніми програмами, так і особистісною спрямованістю викладача, який, у першу чергу, має усвідомлювати значення власної екологічності у процесі професійної діяльності.

Висновки. Екологізована міжсуб'єктна взаємодія відображає відповідність освітніх ресурсів вимогам екологічної безпеки. Вона зумовлює забезпечення відповідальності за екологічність освітньої взаємодії, створення безпечних умов існування освітнього простору. Екологізована міжсуб'єктна взаємодія виявляється на суспільному рівні через ціннісну систему екологічності існування людини, реалізацію екологічних цінностей в освітній взаємодії та поза нею. Тут визначальним є рівень розвитку екологічної свідомості в суспільстві, який дає змогу суб'єктам освітнього простору оцінювати власну взаємодію стосовно її екологічності на підґрунті суспільних запитів і вимог. Набуття реального досвіду побудови екологічних взаємовідносин визначає їх ціннісний потенціал, що виходить за рамки освітнього простору і є певним його здобутком. Характеристика екологічно-засобового компонента відображає структуру скоординованих компонентів, які характеризують зростання соціальності екологізованих виявів освітнього простору.

Список літератури

1. Агаркова Е. Ю. Современная экологическая ситуация как отражение духовного кризиса / Е. Ю. Агаркова // Социальный кризис и социальная катастрофа: междунар. конф., 14 марта 2003 г. : материалы международной конференции. — СПб. : Изд-во СПбГУ, 2003. — С. 91–95.
2. Алисов Е. А. Педагогическое проектирование экологическибезопасной образовательной среды : автореф. дис. ... д.п.н. : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Е. А. Алисов. — М., 2011. — 40 с.
3. Вернадский В. И. Биосфера и ноосфера / В. И. Вернадский. — М. : Айрис-пресс, 2003. — 575 с.
4. Горбань Г. О. Управлінська діяльність: екологія відповідальності / Г. О. Горбань // Актуальні проблеми психології : Зб. наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. — 2010. — Том 7. — Випуск 23. — С. 49–53.
5. Горелов А. А. Социальная экология : учеб.-метод. пособие / А. А. Горелов. — М. : Флинта, 2004. — 601 с.
6. Калинин В. «Ловушки» экологического образования / В. Калинин // Волна. — 2004. — № 1. — С. 14–16.
7. Кисляков П. А. Социальная безопасность и здоровьесбережение учащейся молодежи : монография / П. А. Кисляков. — М. : Логос, 2011. — 262 с.
8. Логинов В. В. Сознание и экологическое воспитание / В. В. Логинов, И. В. Мокров, А. А. Силкин // Экология 2002 : Эстафета поколений : Материалы 2-й Пущинской меж-

- дународной школы-семинара по экологии, Москва, 23-26 апр. 2002 г. — М. : Изд-во МГУЛ, 2002. — С. 57-58.
9. Львовичкіна А. М. Основи екологічної психології : навч. посіб. / А. М. Львовичкіна — К. : МАУП, 2004. — 136 с.
10. Львовичкіна А. М. Принципи позитивності, конструктивності та екологічності як базові принципи екологічної психології / А. М. Львовичкіна // Актуальні проблеми психології : Сб. наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. — 2010. — Том 7. — Вип. 24. — С. 160-166.

А. А. Застело

доцент кафедри практичної психології
Классический приватный университет, г. Запорожье

ЭКОЛОГИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ

Резюме

Статья посвящена проблемам экологизации взаимодействия субъектов образовательного процесса — того, кто учит, и того, кто учится. Рассмотрена авторская модель экологично-средственного компонента образовательного пространства, представлена его характеристика и определено место в структуре образовательного пространства.

Ключевые слова: образовательное пространство, экологизация, экологично-средственный компонент, образовательное взаимодействие.

A. A. Zastelo

Associate Professor of Classical private university

EKOLOGIZATSIYA OF EDUCATIONAL CO-OPERATION

Summary

Article deals with problems of ecologization of co-operation of subjects of educational process — that, who teaches, and that, who studies. The author model of ecological-meaning component of educational space is considered, his description is given and a place is certain in the structure of educational space.

Key words: educational space, ecologization, ecological-meaning component, educational co-operation.